

”סיפר על רבנו ר’ לוי יצחק מברדיצ’ב: פעם אחת היה לן במלון עלי דרך ושם לנו הרבה סוחרים שנסעו אל איזה יריד. ובבוקר אור רצו להתפלל ולא היה שם במלון רק זוג תפילין אחת ולבש כל אחד התפילין להתפלל במהירות וחטף אחד מחבירו וחבירו מחבירו בהיחפז להיריד. ואחרי סיומם קרא הרב מברדיטשוב: שני יונגע לייט [שני צעירים], זייטשע מוחל, קומטס אהער, איך וויל אייך עפיס פרעגין [במחילה מכם, גשו לכאן, ברצוני לשאול אתכם דבר מה]. ויהי בגשתם אליו ורצו לשמוע מה בפיו והוא אמר אליהם: מא מא וואר וואר וואר וכיוצא. והמה צעקו אליו לאמר להם מה בפיו והוא באחת בלשונות האלו, עד אשר צעקו עליו בחושבם כי הוא איש משוגע. אז אמר להם, אי אתם מבינים, הלשון הזה הלא כשפה הזאת וכלשון הזה אתם אמרתם כל התפילה לפני הבורא כל עולמים ברוך הוא... והשיבו לו היונגע לייט [הצעירים] הראיתם ילד מונח בעריסתו ואין לו עוד חיתוך הדיבור עם אותיות רק עושה קול הכרה עם הפה: מא בא וכיוצא, ואם יגשו אל הילד כל החכמים ונבונים לא ידעו מה הוא מבקש, רק כשאביו או אמו יגשו אליו המה ידעו ויבינו על מה ירמזון תנועותיו שמבקש מים או חלב וכיוצא. והנה אנחנו בניים למקום והוא אבינו מבין כל רמזותינו אף רק בקול הכרה שלנו. הרב מברדיטשוב התחיל לרקוד ולשמוח...”

תפילת הרב שג”ר / יאיר וייגלר

מבוא

בבואנו לנסות ולגשת אל חידושו של הרב שג”ר בנושא התפילה, עלינו ללמוד ולהבין את אמירתו וחידושו של הרב שג”ר, הן בפן האמוני בכלל והן ביחסו לפוסט-מודרנה בפרט. איני מתיימר בכתיבה קצרה זו להקיף את דמותו ותורתו של הרב שג”ר, במאמר זה אנסה להיפגש עם מקצת האופציות החדשות ביחס לתפלה שאותן פתח בפנינו.

בניגוד לפחד הרווח היום בהרבה מהקהילות הדתיות אודות הרוחות החדשות אותן מביאה התפיסה המערבית, ומן התופעות המתרגשות ובאות לעולם, ייחודו של הרב שג”ר היה האמונה בסובב אותו והיכולת לראות ‘מעבר’ במציאות העוטפת אותו. הוא ראה הזדמנות דווקא באותם החידושים שהביאה איתה לעולם, למשל, הפוסט-מודרנה (להלן פ”מ), למרות שבבסיסה נראית הפ”מ

כסותרת את העולם היהודי-דתי הקלאסי. הרב שג"ר ראה במעבר מהתקופה המודרנית, תקופה של 'כוחי ועוצם ידי', של זריקת המסורת וראיית האדם כמרכז - לתקופה הפוסט-מודרנית, המאפשרת דווקא אופציות דתיות חדשות ומלהיבות¹. מעבר המביא איתו אפשרות לאדם לבנות תמונה אישית, חווייתית יותר, שפת אמונה בלי אידאולוגיות מגבילות שלעיתים אינן מחוברות לריאלי, ובעקבות כך האפשרות לשוב ולהתפלל². כמו שאמרנו אמונתו וחייו של הרב שג"ר הושפעו מהפ"מ, ממאפיינה ותהליכיה המרכזיים אותם היא מאפשרת. אחד המאפיינים המרכזיים הינו משמעות השפה. השפה מקבלת מקום חדש ושונה בעולם הפוסט מודרני, והרב שג"ר עומד על כך ו"מגייס" זאת לטובת בניית קומה חדשה באמונה ובתפילה. תהיה זו טעות להגדיר את הרב שג"ר כהוגה פוסט-מודרני, הוא לא התיימר להיות כזה ואף לא היה; עם זאת, הרב שג"ר לא פחד מהתמורות בעולם, והצליח לראות בפ"מ אפשרות ופתח לדתיות חדשה וגבוהה יותר.

התפילה הינה העמידה, הבקשה, המפגש עם האל. שאלת התפילה העסיקה הוגים רבים לאורך הדורות. שאלות רבות שנשאלו, שאלות אידאולוגיות כגון השינוי באלוקות, היותו מקשיב ועוד, הטרידו רבים. נוסח התפילה, עצם החיוב והמקור להתפלל, כל אלו ליוו את העם היהודי במשך שנים. התפילה עברה גלגולים רבים, מתקופת המקרא הקדום, דרך התפתחות בימי עזרא ונחמיה, ומשם לחז"ל ועד ימינו אנו. ישנם כמה סוגי תפילה, כמה אופני עמידה, פניה אל האלוקים. אנסה להציג את ה"מפורסמים" שבהם.

¹ עוד על מאפייני מעבר מהמודרנה לפוסט מודרנה בתורת הרב שג"ר ראו פתיחה לספר 'לוחות ושבתי לוחות'.

² עוד על המעבר בין מודרנה לפוסט מודרנה והאפשרות שלו לתפילה. עיינו מאמרה של ד"ר סמדר שרלו 'על התפילה'.

הראשונה: 'התפילה הפשוטה'; פנייה אל המלך, אל "אבא" העומד במרום ומקשיב, ואף עונה אם רצונו בכך. כמובן שזו הצגה רדודה של אותה השיטה, ישנן שאלות רבות אודות שיטה זו, ואף תשובות רבות, אך זוהי התפילה הפשוטה במובנה הבסיסי. צורת פניה אֶל אֵל טרנסצנדנטי, תפילה זו אינה דיאלוג מובהק, הקב"ה לא עונה בשפתו של המתפלל. לקב"ה דרכים רבות ואחרות להשיב, אך התפילה אינה באה כדיאלוג אלא כאדם העומד ומבקש, בין אם מתוך המחשבה או הרצון לתשובה ספציפית ובין אם מעצם היותו אדם מתפלל.

את סוג התפילה השני ניתן למצוא בכתבי הרב קוק: זוהי התפילה ה'אימננטית' הפונה לעצמי; בין אם לעצמי האלוקי (או לאלוקי שבמציאות סביבי), ובין אם ממקום של דיוק הרצון המביא להעלאתו וחיבורו לרצון העליון. תפילה זו אינה פונה לחיצוני, אלא לפנימי. שיטת תפילה זו עונה על שאלות מסוימות, אבל קשות עליה אחרות.

הסוג השלישי הינו התפילה הקבלית: תפילה שעיקרה תיקון העולם באופן מעשי. תפילה זו יכולה להיראות מבחוץ כעשייה טכנית. המקובל מתקן תיקונים ומייחד ייחודים, דבר המאפשר לשפע האלוקי לרדת. השפע המושפע צריך להיות מוכל בכלים מסוימים, ועלינו להכין את הכלים ולתקן את הצינורות על מנת שהשפע יעבור ויוכל באופן מדויק בכלים.

הרב שג"ר מתייחס בכמה מקומות ובכמה אופנים לתפילה. בחלק מספריו הוא מזכיר כדרך אגב את עניין התפילה, ובחלקם הוא עוסק בה באופן ישיר, בין אם דרך הגותם של הוגים כר' נחמן או דרידה, ובין אם בעיסוק ישיר בתפילה.

העמידה על נקודות וסגנונות אלו של התפילה מאפשרת לנו להבין מה היא נקודת המוצא של הרב שג"ר בהגותו על התפילה. לפני שננסה להבין את דרך התפילה

אותה מציע הרב שג"ר, נאמר כי התפילה בה הוא עוסק הינה התפילה הפשוטה, עליה הוא שואל ואיתה הוא מתמודד.

פתיחה

לרב שג"ר ישנם שני חידושים מרכזיים אודות התפילה. הראשון, יצירת דיבור המחולל אלוקות ומנכיח אותה ומתוך כך מאפשר עולם של תפילה. דיבור ותפילה אלו מאפשרים לאדם להתפלל למרות העולם והמציאות הסובבים אותו ואף הסותרים לפעמים את התכונות של התפילה במבט ראשון. עמידה זו מאפשרת מפגש עם האינסוף, עם ה'מעבר' בתוך חיי היומיום. פעולה וחיים אלו מתאפשרים הודות לחידושים אתה מביאה הפוסט מודרנה.

נקודה שנייה אותה מחדש הרב מגיעה בעקבות ר' נחמן. העמידה אל מול הספק וראייתו כגורם משמעותי בחיי האדם יכולה לחולל דווקא עלייה למקום גבוה יותר בחיי האמונה והתפילה. פירוק התפילה הקלאסית וערעור האמונה הפשוטה המגיעים בעקבות ספק המתעורר בקרבנו, מאפשרים עלייה לקומה גבוהה יותר.

עולם חדש

נראה כי הרב שג"ר מתמודד בשאלותיו עם האמונה הרווחת, הפשוטה, ואיתה גם עם התפילה הפשוטה הקלאסית, הפנייה אל הבורא.

“אני מתפלל; האם אני בטוח שאיענה? אינני בטוח. גם איני בטוח שלא,

אך התפילה עושה משהו.”³

הרב שג"ר מתמודד עם שאלות האמונה, על עצם קיומו של בורא, על האפשרות של בורא שומע ומגיב. מנקודה זו מציע הרב שג"ר את תפילתו ואמונתו שלו.

³ 'לוחות ושברי לוחות', עמ' 238 הערה 6.
⁴ 'שיעורים על ליקוטי מוהר"ן חלק א' עמ' 270.

חשוב להבהיר כי הרב שג"ר אינו מציע לנו בכתביו שיטת תפילה אחת מסודרת. רעיונותיו שזורים בין תורות רבות והבנתם תלויה בתפיסת האמונה והאלוקות שלו. בנוסף, התפילה הינה התרחשות פנימית ועמוקה של מפגש ייחודי בין המתפלל לאלוקיו, אשר אל מולה "כל הפילוסופיות על התפילה אינן ולא כלום".⁵

הרב שג"ר מציע לנו להסתכל מחדש על האמונה בזכות הפ"מ. הוא מציע לנו לעזוב את המקום של חיפוש חיצוני אחר ודאות באמונה. לדבריו - החיפוש אחר הוכחה מתוך המציאות הינה "כאקדח ברקה ביחס לאמונה".⁶ ההוכחה אינה מחזקת או מקיימת את האמונה שלי. מקומה של האמונה הוא פנימי, הוא בהחלטה אישית של האדם, בחוויה, בממשות הפנימית. הפ"מ מאפשר לנו להבין כי לא ניתן להגדיר את החיצוני; אמירת אמת כלשהי כלפי האחר נידונה לכישלון. היכולת להגיד משפט מוחלט על העומד מחוץ לי אינו אפשרי בתקופה המבינה כי אף אחד אינו מחזיק את כל האמת אצלו. אותה אמת שאגיד על החיצוני לי תיתקל בכישלון מובנה, מכיוון שאמת אינה נמצאת אצל היחיד אלא הפרט מציג רק את הנרטיב שלו, והאחר יטען כלפיו כי דווקא הוא הצודק ואצלו האמת.

השפה, כמו כל טענה, אינה יכולה להגיד או להגדיר משהו על המציאות החיצונית לה. היא 'נופלת במשחק השפה', מכיוון שבתפיסה הפ"מ אין אפשרות להגדיר בעזרת מילים ושפה דברים חיצוניים לי, דברים על האובייקט והמציאות העומדים אל מולי. השפה משנה את תפקידה. השפה הופכת משפה 'מתארת' או 'משקפת' לשפה 'מחוללת'. ההכרה בכך שאין ביכולתה של השפה לתאר ואף להגדיר את המציאות החיצונית לאדם, האובייקטיבית לו, יוצרת בעייתיות רבה ביכולת להגיד אמיתות מוחלטות כל שהן על העולם ועל האמונה.

⁵ 'שיעורים על ליקוטי מוהר"ן חלק א' עמ' 53

⁶ 'לוחות ושברי לוחות', עמ' 283.

⁷ 'דת ללא אשליה', גילי זיוון, עמ' 35.

הרב שג"ר רואה בתנועה זו הזדמנות. היכולת לחיות חיים אמוניים ואיתם חיי תפילה מתוך מקום שאינו מתיימר להגיד ולהגדיר את החיצוני לאדם, יכולה להביא את האדם המאמין - ומתוך כך את האדם המתפלל - לעולם גבוה יותר. אפשרות זו מפרקת את האחיזה במוחלט ובסופי ומאפשרת מעבר לאינסופי, מאפשרת להתפלל ממקום של אמונה באינסוף ולא אל מול "משהו" בעל הגדרה וגבולות.

"למעשה, ברגע שאני מנסח את הדברים במילים אני נופל באותו הכשל. מחיר השפה הוא השניות, ולכן ביחס לאמונה – העדר הממשות. שהרי גם במה שאני עומד להציג כאן יש 'דיבור על' האמונה, כלומר, זהו עותק דהוי ולא מקור. זאת מפני שהאמונה אינה נמצאת במילים, ודאי שלא בז'אנר של הרצאה או מאמר. שפת האמונה היא גוף ראשון של תפילה. היא אינה 'דיבור על' אלא פעילות והתרחשות. מסיבה זו יישאר תמיד פער בין המילים לבין מה שהמילים מבקשות לייצג."⁸

התפילה לא באה לדרוש או להגיד דברים על המציאות. התפילה היא המפגש האינטימי ביותר עם האינסוף, עם ההווה, עם המעבר. המילים הן חלק מן החוויה, הן אינן מעידות אלא יוצרות עכשיו את שפת האמונה. התפילה יכולה להיות כצעקה ללא מילים, עזירת המציאות, יצירת מרחב של מגע. התפילה כביטוי ראשוני של האמונה יוצרת מרחב אמוני מצד עצמה.

"לטעמי, החינוך שלנו עוסק יותר מדי בהטפה ובעיצוב ופחות מדי בהכנסת התלמיד לתוך מרחב רוחני ודתי. למשל, לא פעם אנו מנסים לעצב אמונה באמצעות עיסוק באמונה, דיבור על אמונה, אך ספק רב אם הדבר יכול להצליח. האמונה היא שפה בפני עצמה, ולכן יש לחוות

⁸ 'לוחות ושברי לוחות' עמ' 408.
⁹ 'זמן של חרות: דרשות לחג הפסח' עמ' 215

אותה באופן בלתי אמצעי. למשל, התפילה היא עולם מלא ואחד המנופים המרכזיים לקשר שבין האדם לאלוקיו. אך לימוד תפילה אין פירושו לימוד פירושי תפילה, גם לא הלכות תפילה ואפילו לא לימודי אמונה על ערכה של התפילה. לימוד תפילה הנו לימוד האופן שבו המתפלל מכוון את רגשותיו, מרכז את תודעתו, לומד לדבר אל האלוקים. זוהי רכישת מיומנות וככל מיומנות היא איננה נרכשת באמצעות לימוד תיאורטי ב'דיבור על' אלא בהתנסות.¹⁰

יצירת תפילה כחוויה¹¹ ולא רק כבקשת דבר ספציפי דורשת התנסות, יצירת מרחב, ולא לימוד ודיבור חיצוני על התפילה.

"התפילה היא הפותחת את הלב, כתיאורו של רבי נחמן 'ונפתח לב העליון' דהיינו התפילה אינה רק כלי לבקש באמצעותו בקשה ספציפית, והקב"ה נענה ונותן או שאינו נותן את המבוקש; עניינה של התפילה הוא נגיעתו של האדם באישיותו, פתיחה עמוקה שלו, הקשבה לנשמה."¹²

הרב שג"ר מציע כי התפילה תהווה מרחב אמוני של חוויה והתרחשות. תנועה זו של תפילה, תפילה ללא אמירה חיצונית, תפילה אל הסובייקט, אל ה'אני' שהוא אלוהי, מאפשרת בניית קומה חדשה, נגיעה עמוקה באישיות והקשבה לנשמה הפנימית.

נוצרת אפשרות חדשה:

¹⁰ 'לוחות ושברי לוחות' עמ' 221

¹¹ 'שיעורים על ליקוטי מוהר"ן חלק ב' עמ' 53

¹² 'שיעורים על ליקוטי מוהר"ן חלק א' עמ' 240

“אמונה מעיין זו צריכה לשחרר אותנו מהשאלות על תעלתה של התפילה. צריכה היא להביא אותנו למסקנה שהתפילה מכוונת ראשית כל למגע עם האלוקי, שהוא המגע עם האינטימי, שהוא המגע עם האנושי, שהמבוקש הינו התפילה עצמה¹³”

“אלוקים אינו המושא המוחלט, אלא תוצר של שפת התפילה, שרק דרישה למשמעות מוגדרת מעניקה לו צורה ספציפית. אינני פונה בתפילה אל- ואינני מאמין ב-, משום שאין נמען אליו ניתן לפנות. אני מתפלל והתפילה היא מאמץ בלתי-אפשרי אשלייתי או יומרני לחרוג ולאחוז במה שלא ניתן לאחיזה; הדלק שלה הוא אשליה שאמנם יתרחש נס וניאחז בו.¹⁴” (ההדגשה שלי י"ו)

אפשרות זו של תפילה עונה על כמה מן הבעיות אותן העלנו בהקשר של תפילה ואמונה. השניות, שניות הנוצרת מרפלקסיה על החיים. הניסיון להגדיר את החיצוני לי, להגיד 'האם התפילה עובדת? במה אני מאמין?' 'האם בכלל ניתן לפנות אל האינסוף?'. מודעות יתר זו אינה מאפשרת להאמין ולהתפלל, היא מוציאה את האדם ממקום התפילה ולא מאפשרת לו לחוות. אפשרות זו אותה הציע הרב שג"ר מעקרת את עצם השאלות האמוניות, התפילה היא זו שמכוננת את אלוקים, את האמונה בתוך המרחב שלי. שפת התפילה היא היוצרת את האלוקים. כוונתו של הרב שג"ר היא, לדעתי, שהמגע עם האינסוף, עם האלוקי, מתאפשר רק בתפילה, וזו בעצם יצירת האלוקים הנוכח בחיינו. השפה הפנים-תפילתית אותה יצרנו והמילים בהן אנו משתמשים הן היוצרות את האלוקים אליו אנו מתפללים. הדלק המאפשר לנו להמשיך ולהתפלל הוא הספק, התקווה,

¹³ 'נהלך ברג"ש' עמ' 305

¹⁴ 'נהלך ברג"ש' עמ' 183

האשליה שהדבר עליו אנו מתפללים יתרחש, אך זוהי אינה מטרת התפילה אלא רק הגורם המניע.

”כיצד ניתן, לדוגמא, לעשות את התנועה הזאת ביחס לתפילה? אם אני מתפלל מתוך תודעת שניות, אתקשה להאמין: האומנם תשנה תפילתי את המציאות החיצונית? זהו קושי שאינו פתיר ממבט של שניות. אולם מתוך נקודת הדעת אני חי את האחדות שבין התפילה, המתפלל והמציאות. או אז ההתרחשות הממשית היא בתפילה עצמה. אמנם, האדם כאדם אינו יכול להגיע לעולם הידיעה (קרי, הארת המקיף); תיתכן הכרה ברגע מסוים, ורק ברגע מסוים, המזוהה עם הארת המקיף והנותנת לאדם את הוודאות הברורה בבחירתו, אלא שברגע זה האדם מפסיק להיות אדם במובן שתואר לעיל; הוא נמצא בדרגה הגבוהה של ההשראה, ולאחר מכן חוזר למישור האנושי הכרוך בעמדת הבחירה, ואותה ידיעה גבוהה כבר איננה נוכחת בתודעתו במילואה.”¹⁵

ההכרעה להאמין, ההכרעה כי לגביי זה נכון, זו הכרעה בתחומי המשחק שלי והיא מכניסה לתוכו את אלוקים, מאפשרת מגע ומפגש עם האינסוף. אמנם תיתכן אמונה בעלת הוכחות חיצונית לאדם, אבל היא לא המניעה אותו בחיי היומיום. התפילה במקום מסוים היא זו שיוצרת את האמונה ואת אלוקים, מכיוון שהיא, מכוננת עולם ומציאות פנימית משלה.¹⁶

השפה הפנימית והאישית, היא שפה שלא מתיימרת להגיד ולהגדיר את האובייקט¹⁷ אלא היא בתוך הסובייקט, בתוך האני, האלוקי הפנימי שבי. העמידה אל מולו, העמידה בתוכו, היא המאפשרת מגע עם הממשות, עם האחדות. זה נכון

¹⁵ 'שיעורים על ליקוטי מוהר"ן' עמ' 253

¹⁶ 'שיעורים על ליקוטי מוהר"ן' עמ' 404

¹⁷ 'נהלך ברג"ש' עמ' 196

גם בשפה קהילתית יותר. תפילה במניין, גם ללא כוונה אישית שלי, יש לה משמעות מכיוון שאני חלק מקהילת מאמינים¹⁸, מהשראת שכינה.

“הרי שלפי התפיסה שאני מציג התמימות היא מודעות לעולם – ובחירה באמונה על אף המודעות הזאת. המאמין שאותו אני מתאר חי בתוך תפיסה מדעית סיבתית ומודע בהחלט להתניותו האישיותיות וההיסטוריות, להתפתחות של מושג האמונה ולשינויים שחלו בו במהלך הדורות. במילים אחרות, הוא מודע למבט החיצוני על הדת מהזוויות ההיסטורית, הסוציולוגית והפסיכולוגית. הביקורת השונות על האמונה אינן נעלמות מעיניו, והוא אינו שולל אותן. ובכל זאת, הוא בוחר לקיים קלה כחמורה. הוא אינו מתעלם מן הסתירות (שכן למי שמודע אליהן, התעלמות משמעה היתממות) אלא מכריע לחיות בשני העולמות הסותרים, עולם האמונה והעולם המציאות¹⁹.”

הרב מתאר את חייו של המאמין כאדם החי בשני עולמות. עולם אחד, הוא עולם המציאות, 'העולם הזה' בו האדם מודע לשינוי הזמן, למדע, לתהליכים העוברים. האדם החי בעולם הזה נמצא בשניות, במודעות לעובר עליו. ומנגד, העולם השני, ה'עולם הבא', הוא בחירה של האדם לחיות במציאות אחרת, בעולם האחדותי, ממנו יונקת האמונה. עולם זה נקרא בחלק מהמקומות אצל הרב שג"ר עולם 'ממשי'. אלו עולמות בעלי ממשות אונטולוגית מלאה. המיסטיקה מאפשרת את החיים האלו, חיים בריבוי עולמות כשכל עולם עומד בפני עצמו ובעל ממשות וקיום מלאים מצד עצמו.

חשוב להוסיף כי בבסיס כל ניסיון להבין את 'האמונה' או 'התפילה' של כל הוגה או אדם, עלינו לדעת כי 'תפיסת האלוקות', 'דעת אלוקים' שלו היא משמעותית

¹⁸ 'להאיר את הפתחים, דרשות לחג החנוכה' עמ' 165
¹⁹ 'לוחות ושברי לוחות' עמ' 412.

וקריטית בהבנת דבריו והגותו. כך גם בדברי הרב שג"ר. הרב שג"ר מדגיש את המעבר להבנה של הקב"ה כאינסוף, הוא מוביל אותנו לשחרור מהאחיזה בספציפי ובסופי, גם באמונה וגם בתפילה.

"מה שמלהיב אותי במחשבה על אלוקים איננו ההנחה שאלוקים הוא משהו גדול במיוחד, אלא שהוא איננו 'משהו' הוא הטוהר הגמור, החופש המלא, האינסוף"²⁰

הספק - בעקבות ר' נחמן ודרידה

אתמקד עכשיו במספר מופעים²¹ ספציפיים בהם דן הרב שג"ר בתפילה בעקבות ר' נחמן ודרידה²². אנסה מתוך מקורות אלו לדלות נקודות נוספות שיעזרו לנו להבין את תפילתו של הרב שג"ר.

בתורה כו מצטט ר' נחמן את הגמרא²³ העוסקת בשאלה מהיכן יוצאת רוחו של אפרוח שמת בתוך קליפתו:

"רְצִיצָא דְמַיְתָא בְּבִיעוּתָהּ, הֵיכָא נִפְקָא רִיחָא? וְאָמַר לְהוּ: בְּהִנְנוּ דְעָאֵל... שְׂשִׁאָלוּ אוֹתוֹ: הַצְדִּיק שְׂמַמִּית אֶת עֲצָמוֹ וּמוֹסֵר אֶת נַפְשׁוֹ בְּצִלוֹתָהּ וּבְעוֹתָהּ בְּאֵיזָה מִן הַמְקוֹמוֹת מִן הַתְּפִילָה צָרִיף לֹא לְמִסֵּר אֶת נַפְשׁוֹ בְּיֹתֵר? וְהַשִּׁיב לָהֶם: הֵיכָא דְעָאֵל הִנְנוּ אֵיף שְׂנִישׁ לֹא לְהַעֲלוֹת נִיצוּצֵי הַקְּדוּשָׁה הִנְנוּ אֵיף שְׂנַכְנְסִים בּוֹ מִחֲשָׁבוֹת זְרוֹת וְצָרִיף לְהַעֲלוֹתָם כִּידוּעַ שָׁם צָרִיף לֹא לְמִסֵּר נַפְשׁוֹ."

²⁰ 'לוחות ושברי לוחות' עמ' 433

²¹ תפילה בעולם של ספק, 'שיעורים על ליקוטי מוהר"ן' עמ' 329.

²² 'שארית האמונה', רסלינג, עמ' 41. נספח: להתפלל מבלי להתפלל.

²³ 'לוחות ושברי לוחות' עמ' 233. תפילתו של דרידה.

²² ד"אק דרידה היה פילוסוף יהודי צרפתי מן המאה ה-20.

²³ בכורות ח ע"ב

על תורה זו מלמד הרב שג"ר על תפילה ממקום של ספק. על כל אותן מחשבות זרות שיכולות להיות מחשבות מיניות, מחשבות כפירה או כל דבר אחר המפריע לתפילה, עליהן צריך "למסור את הנפש", כלשונו של ר' נחמן. הרב שג"ר לוקח את מקום הספק הזה ומיישם אותו על התפילה.

מסירות הנפש שמתוארת בתורה זו כהקרבה מוחלטת הינה מודעות לספק העולה בעת התפילה. עלינו לדעת לחיות עם אותו הספק, לקבלו אך לא להיכנע לו. לדעת לא לדחותו ולהמשיך להתפלל איתו על אף קיומו. ספק זה של עצם קיומו של אל שומע, הינו ספק בסיסי וביכולתו למוטט את כל התפילה, אך קריאתו של ר' נחמן היא למסור עליו את הנפש.

תודעה זו של תפילה עם ספק היא מהפכנית בעולמנו. הבחירה לא להתעלם או להילחם באותו הספק, המופיע בזמן התפילה, מאפשרת לדעת הרב שג"ר דווקא לעלות קומה. אותו ספק, אותה שאלה בסיסית המתעוררת, המערערת על התפילה, מאפשרת ואולי אף מכריחה לעזוב את האחיזה בוודאי, בממשי, ומשם להגיע לקרבת אלוקים אחרת, לקרבה אל האינסוף.

"האמונה שלנו נובעת לא פעם מהרצון לחוש ביטחון בעולמנו, אחיזה בעולם חסר וודאות; ואילו האמונה שמציע כאן רבי נחמן היא אמונה שאינה מאופיינת בביטחון ובוודאות שלמה; זוהי אמונה המשאירה את הספק במקומו, ודווקא בשל נכונותה להשאיר מקום לספק, היא דרגת האמונה הגבוהה."

אותו רצון בסיסי לביטחון בחיים המוביל בדרך כלל אנשים להאמין, מוביל לאמונה חסרה. אמונה מתוך ביטחון בתפיסה מסוימת של הקב"ה כעונה לבקשות, אינה מאפשרת פנייה לאינסוף. תהליך של שחרור האחיזה בעקבות הספק מוביל

לתפילה גבוה יותר. היכולת של האדם המאמין להכיל בתוכו את הספק ואף להשתמש בו לטיהור החלקים הגשמיים באמונה מאפשרים תנועה זו.

תפילתו של דרידה, לוחות ושברי לוחות

הרב שג"ר מציע לנו לראות בהגותו של דרידה אפשרות למעבר מהפ"מ למיסטיקה.²⁴ הוא "מנצל" את האפשרויות, הפתחים, השפה²⁵ אותה הפ"מ יוצרת, ושם הוא מציע כי עלינו לתת מקום למיסטיקה בחיי האמונה והתפילה, ופעולות אלו יזכרו ויטהרו את האמונה.

"האפשרות של תפילה שאינה מפללת לדבר, תפילה ללא תקווה. אתה יכול להתפלל ללא כל התייחסות לעתיד, רק לפנות אל האחר, ללא תוחלת, ללא כל תוחלת: רק ביחס לעבר. חזרה בלבד, ללא עתיד. ויחד עם זאת, אתה מתפלל. האם זה אפשרי? להתפלל מבלי לפלל לדבר? והאם ניתן להתפלל ללא תקווה, ולא רק ללא כל בקשה, אלא אפילו מתוך ויתור על תקווה? אם נסכים שתפילה כזו אפשרית, תפילה טהורה, ללא תקווה, האם לא נידרש לחשוב שאחרי הכל מהות התפילה קשורה בדרך כלל לייאוש, לחוסר תקווה? התפילה הטהורה לא מבקשת דבר, אפילו לא לעתיד. כן, אני יכול לדמיין לעצמי תשובה לספק איום זה: שאפילו במקרה זה, אפילו אם אתפלל מבלי לפלל, עדיין יש בתפילה תקווה. תקווה לפחות שמישהו יחלק את תפילתי, שישמע את קולי, או שמישהו יבין את חוסר התקווה שלי, את ייאושי. ואז, במקרה

²⁴ 'לוחות ושברי לוחות' עמ' 233

²⁵ הכוונה לפירוק השפה המוכרת. לא בניית שפה אחרת, אלא פתח לחוויה חדשה.

זה, אף על פי כן, יש תקווה ועתיד. ואולי לא. אולי לא. לפחות אולי, זו לגביי אפשרות איומה של תפילה.²⁶

דרידה פעל להעביר מושגים רבים דקונסטרוקציה, פרוק. הוא פירק את מושג התפילה ורקן אותנו מתוכנו ומהבנתנו הבסיסית. הרב שג"ר לוקח את דבריו של דרידה למקום של המעבר בין הפירוק למיטיקה. דווקא פירוקו של דרידה, הרצון שלו לא להגיד דבר חיובי על תכונת האל ועדיין להתפלל עם מקום מסוים של תקווה 'שמישהו ישמע את קולי' מאפשרת תפילה ממקום נקי וחסר עמידה אל מול משהו ספציפי.

הרב שג"ר מציע להשוות את דרידה לכמה מתיאורי התפילה של ר' נחמן.

"שמתפלל בלי שום כונת תועלת עצמו, ואינו חושב לכלום את עצמו, ונתבטל כל עצמותו וגשמיותו, ונתבטל כאלו אינו בעולם, כמו שכתוב: 'כי עליך הרגנו כל היום'.

ועל ידי זה: סלק ויתב באילנא, שזוכה לבחינות תורה שבנסתר, כמו שכתוב: 'ישת חשך סתרו', שסתרי תורה אדם זוכה להם על ידי חשך, הינו מסירת נפש, שמשחיר פניו כעורב, כי הם בחינת חשך על שם עומק המושג... וזה זוכה על ידי תפלה, ... תא חזי כמה נפיש חילא דאילנא, היינו כמה נפיש חילא דהאי סתרי תורה, שאין יכולים להתלבש בשום דבר מוגבל, בשום גוף, אלא במי שמשחיר פניו כעורב ונעשה כעורב על בנין²⁷

הרצון להתפלל לטובת עצמי, לתועלת עצמי, היא תנועה שבולעת את התפילה. על האדם המתפלל להשתחרר מאותה תנועה הרוצה, הרואה בתפילה דרישה

²⁶ מ' גוברין, 'סתירה פתוחה. ללא סיום או סגירה'. הארץ (20.10.2004).
²⁷ ליקוטי מוהר"ן, קמא, תורה טו' ה.

למשהו ספציפי שעל ידה מתבטל 'כל עצמיותו וגשמותו'. תפילה בה אדם עומד עם מוכנות למסור את נפשו כאילו זו תפילתו האחרונה, מאפשרת את המעבר לנסתר, לגבוה יותר. זה מפגיש אותנו עם דרידה, "להתפלל בלי לפלל ולקוות, להתפלל ללא אינטרס ורצון לתועלת". הרב שג"ר מוסיף שזו תנועה מסוכנת, העלולה להפוך לייאוש; אך הייאוש מהתקווה, לשיטת ר' נחמן ודרידה, יכול להוביל לתנועה גדולה יותר. תנועה של 'געגוע לאלוקי שהוא האלוקי עצמו', מחוסר יכולתן של המילים לתאר ממשות לממשות עצמה, מתפילה חסרת תועלת לתפילה אמתית. זו קפיצת האמונה מעל החלל הפנוי, זה כינונו של האלוקי בתפילה.

"זה הפוטנציאל הדתי הטמון בפוסטמודרניזם, ולמעשה זאת היא הגאולה של הדתיות: גילוי של תורה חדשה ממעמקי החלל הפנוי. כפי שדרידה אומר, כדי שלתפילה מסוג זה תהיה משמעות עמוקה, די שתהיה אפשרות לתפילה כזאת 'ה – אולי' הוא זה שחשוב, משום שה'אולי' הוא ההופך אותה לאפשרות ממשית. ואז היא כבר שם, היינו – קיימת במרחב אמוני כל שהוא."

²⁸ גם ר' נחמן וגם דרידה היטיבו לתאר את הפער בין המילה למה שהיא מסמלת, בין המסומן לבין המסמן. שניהם מציעים את הקפיצה מעל הפער. התפילה איננה רגע המקבל הצדקה מהחיצוני לו, הוא חסדו של הרגע. כאמור, החסד הזה הינו הוויתור על הרצון לחרוג מעצמי, הקבלה העצמית. התפילה היא החסד האלוקי משום שהיא 'אולי' מתרחשת, וזה מה שמעלה אותה. אינני בטוח אם יש מישוהו השומע או מקבל את תפילתי, אך עצם 'אולי', עצם ההיתכנות היא התפילה. ישנו

²⁸ פסקה זו הנה על בסיס הספר 'שארית האמונה'. בו מובא שוב הקטעים אלו אדות דרידה ור' נחמן. הקטעים בספר 'שארית האמונה' מבוססים על אותם הטיוטות של הרב שג"ר אשר שכתבו בספר 'לוחות ושברי לוחות' אך הובאו לכתב ע"י תלמידים שונים.

אני שומע ! ואני זה הוא העמוק ביותר, בעל היכולת להסתכלות טרנסצנדנטית על העולם, ב"אני" כזה יש אלוקים אליו פונה התפילה - פנימה. האם זו הצעתו של הרב רק ללמוד ר' נחמן והולך בדרכיו? איני בטוח, אך הרב מציע לנו אף את אפשרות זו.

סיכום וקומה חדשה

הרב שג"ר מנסה ליצור לנו את האפשרות לחזור להתפלל, את הבחירה או היכולת להיכנס לעולם הממשי²⁹, האחדותי, ושם ליצור עולם תפילה על מגוון רבדיו. התפילה הינה שפת האמונה, אומר לנו הרב שג"ר. האפשרות ליצור מרחב אמוני, שפתי, פנימי לאדם המאמין, היא אפשרות המתחדשת הודות לפ"מ. מרחב זה נבנה בבסיסו על שפת התפילה, הוא חוד החנית של השפה הדתית שלנו, הוא היוצר את היכולת לפגוש את אלוקים.

מחד יש את האפשרות לשכוח את העצמי, להתאחד עם הדיבור ולהפוך להיות 'ואני תפילה', תפילה ללא עמידה אל מול, תפילה שהיא עצמה הפעולה והמפגש, היא העלאת האדם והמציאות, היא הפתיחה להשראה אלוקית.

אולם הקב"ה יודע אותנו מעצם אמיתת הימצאו, ולכן ייתכן שדווקא הפקרה ושכחה של עצמנו הן המאפשרות את ידיעת הקב"ה אותנו ואת התפילה האמתית, בבחינת פנייה לקב"ה בעמדה חשופה וגלויה המכירה בהיותו יודע אותנו על קשיינו, פחדינו ומצוקותינו³⁰.

ומאידך נמצאת האפשרות להתפלל אל עצמי, אל האלוקי³¹ שבי, ודרכו להשתנות ולהעלות את המציאות. המרחב שנוצר - שהאדם יוצר - מאפשר לתפילה לחזור

²⁹ שיעורים בליקוטי מוהר"ן חלק ב' עמ' 103.
³⁰ שיעורים על ליקוטי מוהר"ן עמ' 33 הערה 45.
³¹ 'נהלך ברגש' עמ' 305

ולהתרחש. במרחב זה מתאפשרת העמידה המשוחררת אל מול האינסוף. תנועה זו מתאפשרת בזכות ה"אולי". הרגשתי כי 'איני בטוח מה יקרה', 'איני יודע האם בקשתי תתמלא', מאפשרת יצירת מרחב נקי מאחיזות ודוגמות אודות דרכי הפעולה של הקב"ה.

זריקת הבקבוק למים – זו למעשה התפילה שמתאר כאן רבי נחמן. האפקט שלה הנו בעצם התפילה. היא מסירה את התלות באיווי ובבקשה מאלוקים, שכפי שאמרנו יוצרים תחושה מתמדת של חסר. אני מבקש אך גם מוסר את בקשתי לאלוקים, מביא אותה לאינסוף עצמו, הופך אותה לגורל. איני בטוח שהיא תיענה, אך את ייעודה היא השיגה. פריקת האחריות כאן פירושה שחרור מהעולם האובייקטואלי, עולם העובדות, לגורל המבטא חיים שמעבר לשניות, וממילא הוא ההיענות עצמה. תפילה שנגאלה בידי היראה אינה מצפה שיקרה משהו אלא מבינה שכל מה שקורה יכול להיות מענה לבקשתי... מתוך ההכרה כי כל המקרים והדברים הנראים שרירותיים הם בעצם אני, הם המכתב שתמיד מגיע ליעדו, ועל כך יש הכרת הטוב, לגורל, לאחר הגדול, לאלוקים. בנקודה זו המציאות הופכת לאחת עם עצמה. כאמור, הממשי קשור בהשתאות על עצם הקיום...³²

מוטלת עלינו היכולת והחובה לחדד את מושגי 'דעת אלוקים' שלנו, ומשם אמונה ותפילה זו תעזור לנו לחזור ולהאמין באינסוף האלוקי ובטובו. עלינו ליצור דיבור של אמת, מרחב של תפילה ושל עמידה אל מול האינסוף. אם נזדהה עם המילים, אם נדע לשחרר את הרצון לביטחון ולתשובה מידית ומסוימת, נוכל לחזור ולהתפלל. דווקא ר' נחמן שנתפס אצל רבים כאבי התפילה הפשוטה, תפילת הבן

³² 'שיעורים על ליקוטי מוהר"ן' עמ' 354

אל אביו, פותח אפשרויות חדשות של עמידה מול הקב"ה, מרחב שיאפשר חיי אמונה מלאים ושחרור הצורך בהוכחות מתוך המציאות.

כפי שראינו, הרב שג"ר הציע כמה שערי תפילה, כמה דרכים שונות דרכן ניתן לגשת אל עולם זה, שערים בעלי תפקידים שונים ורמות שונות. שערים התלויים במצב נפשו של האדם או בשלב בו נמצא בחייו. אנסה ליצור צירוף חדש מתוך תורתו, ולהתוות דרך העוברת בין השערים, המחברת את חידושי המרכזיים, המובילה למקום גבוה יותר ופותחת 'אופציות דתיות מלהיבות' כלשונו של הרב שג"ר.

השלב הראשון הוא שאלת ההכרעה. הרב שג"ר מביא אותנו למקום המחייב אותנו להחליט, להכריע באופן מודע ואולי אף שרירותי. הרב מרחיק אותנו מהצורך בהוכחות חיצוניות, עלינו להגיע להכרעה המגיעה ממקום פנימי. הכרעה זו, כריתת ברית זו, שאיננה חד פעמית, מאפשרת לנו לחיות בשני העולמות ללא הקשיים שמערים עולם אחד על חברו; החוויה, עליה עומד הרב במקומות רבים, היא הגורם המשמעותי בעולם רוחני בו אנו בוחרים לחיות. החוויה איננה מקום בעל היגיון וסדר, היא הנגיעה בפנימי ביותר, המייתרת את החיפוש אחר תשובות ספציפיות ומענה מדעי רציונאלי. הרב מוסיף כי הרצון למענה מצד הקב"ה הוא רק המניע לתפילה, אותו גורם המביא אותנו להתפלל שוב ושוב; הספק, ה'אולי', הם המביאים אותנו להתפלל, אבל לא המענה הוא התוצאה המבוקשת אלא המפגש.

ניתן למצוא שתי אפשרויות הנפתחות בעקבות הספק המתעורר בתפילה: אחד, הרב מציע לנו לקחת את הספק למקום אחר, לא כגורם מפריע או חוסם אלא דווקא כגורם המסוגל להעלות אותנו מעלה. כאמור, הספק מאפשר לנו לשוב ולהתפלל. אמנם איננו יודעים אם התפילה תתקיים, אך אותו ספק משאיר את האופציה לכך תמיד. האפשרות השנייה הינה יכולתו של הספק להעלות אותנו לתפילה שאיננה

אל מול 'אל עונה', אל מול תפיסת אלוקים המקטינה את הקב"ה. הספק שובר את הקומה הרואה באל משהו ספציפי העומד מולי ומקשיב לתפילתי, אלא מעלה אותי לתפילה מול האינסוף - אל עמידה אל ועם האינסוף המוחלט.

שלב נוסף בעמידה הפנימית אל מול הקב"ה בתפילה הוא כבר שלב העמידה אל מול האלוקי, שלב של מגע עמוק עם העצמי האלוקי, עם האינסוף המקיף אותי, עם האני העצמי העמוק ביותר. זו תפילה שאינה דווקא מבקשת, אלא עומדת ומכניסה את הקודש אל תוך העולם, שיוצרת מרחב של דיבור ממשי בעולם, המאפשר השראה מהעולם החיצוני אל תוך העולם הזה³³.

עניין התפילה משמעותי מאוד בעולמנו. מחובתנו לחזור ולהבין, לחזור ולהתפלל, והרב שג"ר מציע עולמות, צירופים ושפה חדשה. כמובן שישנן נגזרות רבות לתפיסתו זו של הרב שג"ר אודות התפילה ואודות אלוקים המשפיעות גם על מקומה של ההלכה, על החינוך ועל החיים בכלל.

³³ שיעורים בליקוטי מוהרן חלק ב' עמודים 398, 464.